

Metlan työraportteja 52: 51–56

Esteettömyys yhä tärkeämpää luontomatkailun kehittämässä

Isto Vanhamäki

1 Johdanto

Väestön ikääntyessä ja luontomatkailun suosion kasvaessa esteettömyyden merkitys palvelurakenteiden suunnittelussa korostuu. Kyse ei ole vain liikuntaesteisten palvelemisesta, vaan helposti lähestyttävissä oleva kohde on positiivinen imagotekijä kaikkia matkailijoita silmällä pitäen. Suomessa on noin 500 000 ihmistä joiden liikkumista ja toimintaa rajoittaa jonkinlainen pysyvä vamma. Tähän lukuun eivät kuitenkaan sisälly ikääntyneet, lastenvaunujen kanssa liikkuvat perheet, raskaana olevat naiset, erilaisista tilapäisistä vammoista kuten loukkaantumisista kärsivät, sekä edellä mainittujen avustajat ja ystävät, jotka kaikki kohtaavat täsmälleen samat esteet. Väestön keski-ikä nousee ja aktiivisten ikääntyneiden määrä kasvaa. Samaan aikaan luontoon perustuvan matkailun arvioidaan olevan nopeimmin kehittyvä matkailun osa-alue. Näiden tietojen valossa voidaan katsoa, että esteettömyyden huomioon ottaminen nousee yhä tärkeämmäksi asiaksi myös matkailualalla ja erityisesti luontomatkailukohteissa.

Artikkeli pohjautuu kahteen Joensuun yliopiston Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksella tehtyyn esteetöntä luontomatkailua tarkastelemaan tutkimukseen Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan luontomatkailukohteiden esteettömyyden kehittämiseksi (Mutikainen 2005, Mutikainen ja Ristolainen 2005). Tutkimuksissa on selvitetty erityisryhmien tarpeita ja toiveita luontomatkailuun liittyen sekä kartoitettu esteettömien palvelurakenteiden tilaa. Esille nousseiden teemojen kautta voidaan jatkossa edistää esteettömyyden huomioimista matkailun tuotekehityksessä ja kohteiden suunnittelussa. Tärkeänä näkökulmana tutkimuksissa on nostettu esiin kaikkia matkailijoita palveleva esteettömyys niin aineellisessa kuin aineettomassa kontekstissa.

2 Esteettömyyden käsite

Suomen kielessä käytetään englanninkielisestä *accessibility* -termistä usein sanaa *esteettömyys*. Accessibility on positiivinen sana, koska se lupaa pääsyä jonnekin. Esteettömyys puolestaan sisältää sanan este, joka on negatiivinen vaikka käsitteellä kokonaisuudessaan kuvataankin positiivista sisältöä. Toinen mahdollinen sana, jota esteettömyydestä voisi suomeksi käyttää on *saavutettavuus*. Saavutettavuudella voidaan kuitenkin ymmärtää hyvin monenlaisia asioita, kuten

esimerkiksi, että jokin asia on ylipäätään teknisesti käyttäjän saavutettavissa. Sanalla esteettömyys voidaan paremmin havainnollistaa esteiden poistamista.

Luontomatkailun esteettömyyttä pohdittaessa on ensiarvoisen tärkeää muistaa, että esteettömyys koskettaa kaikkia luonnossa liikkujia, ei vain pyörätuolissa istuvia, kuten helposti ajatellaan. Käsitteitä esteettömyys ja saavutettavuus ei ole suomenkielisessä tutkimuksessa juurikaan käytetty kuvaamaan kaikille soveltuvaa matkailua. Näin ollen esteettömyys-käsitteen rinnalla on perusteltua käyttää *matkailua kaikille* -termiä joka on käännös englanninkielisestä *tourism for all* ilmaisusta. Matkailua kaikille -termiä on käyttänyt samanniminen Varsinais-Suomessa vuosina 1997–2000 toiminut vammais- ja erityisryhmien matkailuhanke. Sitten termi on ollut esillä Koillis-Savon matkailuyrittäjien Esteetön elämys -hankkeen kautta, joka keskittyi erityisryhmien matkailupalveluiden kehittämiseen ja markkinointiin. Hankkeen toinen vaihe toteutettiin vuosina 2005–2006.

”Matkailua kaikille” on sävyiltään positiivisempi käsite kuin esteettömyys, eikä se rajaa käsiteltävää asiaa vain erityisryhmiin. Voitaisiinkin nähdä, että esteettömyyttä käytetään *kaikille soveltuvan matkailun toteuttamisen työkaluna*, jolloin esteettömyys-käsitteen käyttö tässä tarkoituksessa on perusteltua. Samalla esteettömyys-käsitteen negatiivinen leima jää enemmän taka-alalle ja esteitä poistava vaikutus korostuu.

Suomessa esteetöntä luontomatkailua ja -liikuntaa on aikaisemmin tutkinut Verhe (1994), jonka opastyylinen teos ulko- ja luontoliikuntapaikkojen soveltuvuudesta liikuntaesteisille hakee uutta lähestymistapaa vammaisten ja muiden liikuntaesteisten ulkoiluharrastukseen. Verhen teoksesta on vuoden 2006 aikana tullut uudistettu painos. Borg ym. (1998) keskittyvät tutkimuksessaan erityisryhmien luontoliikunnan fyysisten ja asenteellisten puitteiden käsittelyyn. Tutkimuksessa pohjustetaan Enonkosken Kangassaaren esteetömän luontoliikuntakeskuksen suunnittelua ja rakentamista. Vesanen-Nikitin (2000) tarkastelee tutkimuksessaan matkakeskuksen toimintojen mitoittamista kaikille ihmisille soveltuvaksi matkustusympäristöksi. Työn tarkoituksena oli selvittää liikkumista haittaavia ja rajoittavia esteitä matkakeskuksessa ja laatia suosituksia niiden poistamiseksi. Mutikaisen (2005) ja Mutikaisen ja Ristolaisen (2005) tutkimuksissa kartoitetaan Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan luontomatkailukohteisiin esteettömyyden ja saavutettavuuden näkökulmasta.

3 Esteettömyyden viitekehys

3.1 Ulkoinen esteettömyys

Esteettömyys voidaan jakaa kahteen eri näkökulmaan: *ulkoiseen* ja *sisäiseen* esteettömyyteen. Esteettömyys kohteen ulkopuolelta tarkoittaa ennen kaikkea helposti saatavissa olevaa tietoa kohteesta ja helppoa saavutettavuutta. Vastataan kysymykseen: kuinka helppoa tänne on tulla? Ulkoisen esteettömyyden tärkeimpiä elementtejä on kaikille matkailijoille soveltuvien liikenneyhteyksien olemassaolo. Monet luontomatkailukohteista sijaitsevat syrjäisillä seuduilla, joihin ei ole olemassa kunnollista julkista kuljetusta, joka olisi vieläpä soveltuva esimerkiksi liikuntaesteisille. Niin ikään selkeät ja toimivat opasteet ja kartat ovat kaikki kaikessa ulkoisen saavutettavuuden ja esteettömyyden kannalta. Matkailija ei saa tuntea oloaan epävarmaksi tai pelätä eksyvänsä.

Varsinkin liikuntaesteisille tai muille, jotka voivat kokea matkailun vaikeaksi on ensiarvoisen tärkeää saada kohteesta rehellinen ja todellisuutta tarkoin vastaava informaatio ennen matkaa. Näin ollen jokainen voi itse arvioida oman mahdollisuutensa toimia kohteessa, eikä tarvitse luottaa

muiden tekemiin arvioihin. Onkin syytä muistaa, että mainoslehtisessä oleva maininta: ”kohde soveltuu myös liikuntaesteisille”, ei kerro erityistarpeita omaavalle matkailijalle mitään juuri hänelle tärkeistä kohteen ominaisuuksista.

Internet on nykypäivänä yksi tärkeimmistä tiedonhakukanavista. Matkailuyrityksen kannalta tärkeää on panostaa toimivan verkkopalvelun suunnitteluun ja ennen kaikkea sen esteettömyyteen. Tähän kuuluvat olennaisesti tärkeimpien ulkomaalaisten matkailijakohderyhmien palveleminen omalla äidinkielellään. Verkkopalvelun esteettömyyteen liittyy myös oman sivuston näkyvyyden edistäminen hakukoneiden hakutuloksissa. Nykypäivän tekniikka mahdollistaa tämänkin, yhtäläillä kuin sivuston esteettömyyden edistämisen vaikkapa näkövammaisten käyttöä ajatellen.

Matkakohteen markkinoinnissa ja kohteen imagoa luotaessa on syytä kiinnittää huomiota niin sanottuun henkiseen esteettömyyteen. Monet paikat, erityisesti luontomatkailun saralla, mielletään yleisesti syrjäisiksi ja vaikeasti saavutettaviksi, vaikka se ei pitäisi lainkaan paikkaansa. Oikeanlaisella markkinoinnilla ja tiedottamisella voidaan vaikuttaa paikan henkisen esteettömyyden positiiviseen kehitykseen. Niin ikään trendit ja aikakauden virtaukset vaikuttavat monien aktiviteettien suosioon. Pyrkimällä herättämään median kiinnostus ja julkaisemalla positiivisia lehtiartikkeleja voidaan jossain määrin vaikuttaa myös tiettyjen vapaa-ajan aktiviteettien kulloiseenkin suosioon kansalaisten keskuudessa. Esimerkkinä vaikkapa lumikenkä- tai sauvakävely, joiden harrastamista vielä joku aika sitten yleisesti vieroksuttiin. Molemmat vieläpä sopivat mainiosti lievästi liikuntaesteisten luonnossa liikkumiseen.

3.2 Sisäinen esteettömyys

Sisäinen esteettömyys tarkoittaa kohteessa tapahtuvan liikkumisen ja asioimisen helppoutta. Kaikki matkailijoille tarkoitetut kohteet on merkittävä selkein ja kaikkien matkailijoiden luettavissa olevin opastein. Tämä tarkoittaa sitä, että turha hienostelu tai värien kanssa leikkiminen on syytä jättää infotauluista pois. Sisäisen esteettömyyden pohdinnassa onkin tärkeintä nimenomaan kokonaisuus. Esteettömyyden edistäminen vain liikuntaesteisten näkökulmasta ei palvele kaikkia matkailijoita, eikä varsinkaan sellaisia, joilla on jokin muu matkailua hankaloittava ominaisuus. Kokonaisuuden toteuttaminen esteettömäksi pitäisi näin ollen olla ensisijainen tavoite esteetöntä matkailukohdetta suunniteltaessa (Pühretmair 2004).

Vaikka mahdollisimman monien kohteiden soisi olevan esteettömiä, on kuitenkin syytä muistaa, että kaikki kohteet eivät voi olla täysin esteettömiä. Paljon tärkeämpää on luoda esteetön palveluketju, jonka avulla esteettömiä palveluita tarvitsevat saavat kaikilla sektoreilla ainakin yhdeltä toimijalta haluamiansa palveluja. Tämä voisi luontomatkailun yhteydessä tarkoittaa esimerkiksi esteetöntä luontokeskusta, esteetöntä luontopolkua ja vaikkapa esteettömän mahdollisuuden lintujen tarkkailuun. Lisäksi täytyy tietysti olla tarjolla esteetön majoitusvaihtoehto ja ruokailumahdollisuus.

4 Erityisryhmät ja esteettömyys

4.1 Erityisryhmät yleisesti

Suomessa on noin 500 000 ihmistä joiden liikkumista ja toimintaa rajoittaa jonkinlainen pysyvä vamma (Borg ym. 1998). Pysyvästi liikuntaesteisten määrää kuvaavaan lukuun eivät sisälly ikääntyneet, joiden tarpeet voimien heiketessä ovat yhtäläisiä muiden liikuntaesteisten kanssa,

perheet lastenvaunujen kanssa tai raskaana olevat naiset, erilaisista tilapäisistä vammoista kuten loukkaantumisista kärsivät, sekä edellä mainittujen avustajat ja ystävät, jotka kaikki kohtaavat täsmälleen samat esteet. Verhen (1994) mukaan Suomen väestöstä on kaiken kaikkiaan jopa kuudennes sellaisia henkilöitä, joiden liikkumiskyky on tilapäisesti tai pysyvästi heikentynyt tai rajoittunut. Edellä mainittujen ryhmien ohella esteetön ympäristö helpottaa kenen tahansa kohteessa vierailevan henkilön toimintaa ja liikkumista. Esteettömyys on yhtäläillä kohteessa liikkumisen helpoutta ja haluttujen toimintojen saatavuutta. Tässä yhteydessä esteettömyys tarkoittaa esimerkiksi toimivia ja selkeitä opasteita.

Esteettömyydellä tarkoitetaan siis kaikille helppoa lähestymistä. Tällöin erityisryhmiä ajatellen esteettömyydessä on otettava huomioon liikuntaesteisten lisäksi kuurot, sokeat, allergiset sekä oppimisvaikeuksista kärsivät ihmiset. Erityisryhmiin lukeutuvilla on kohteen rakenteisiin liittyviä *erityistarpeita*. Esteetömyydessä matkailussa on huomioitava kaikki ne ryhmät, joilla on kohteessa toimimiseen liittyviä erityistarpeita ja jotka kokisivat matkailun muuten hankalaksi. Esteettömyys tarkoittaa lähtökohtaisesti sitä, että fyysinen, sosiaalinen ja psyykinen ympäristö on sellainen, että jokainen henkilö ominaisuuksistaan huolimatta pystyy toimimaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Erityistarpeita on edellä lueteltujen ”erityisryhmien” lisäksi esimerkiksi myös vanhuksilla ja pienten lasten perheillä.

4.2 Esimerkkejä erityisryhmille soveltuvista luontoaktiviteeteista

Liikuntaesteisille, näkö- ja kuulovammaisille tai oppimisvaikeuksista kärsiville voidaan tarjota monenlaisia heidän yksilöllisiin tarpeisiinsa räätälöityjä ja soveltuvia luontoaktiviteetteja. Yksi parhaista aktiviteeteista lähes kaikkien erityisryhmien kohdalla on luonnon tarkkailu oikein ohjattuna niin, että osallistujat samalla oppivat näkemästään tai kuulemastaan. Esimerkiksi lintubongaus soveltuu hyvin liikuntaesteisille, sillä välttämättä ei edes tarvita erityistä esteetöntä katselulavaa. Liikuntaesteisille tarkoitettu katselulava toki tuo lisäarvoa ja laadukasta palvelua kohderyhmälleen, mutta yksinkertaisimmillaan lintujen katselu onnistuu jo tienvarressa vaikkapa autossa istuen. Pyörätuolirampein varustettu lintujenkatselulava löytyy esimerkiksi Parikkalan Siikalahdelta. Myös näkövammaiset voivat osallistua ”bongaukseen” kuuntelemalla lintujen ääniä. (Lundell 2005).

Melonta, soutaminen, purjehtiminen ja kalastus ovat mainiosti soveltuvia luontoaktiviteetteja henkilöille, joilla on jonkinasteinen invaliditeetti alaraajoissa, mutta joka ei heikennä ylävartalon toimintaa. Vesistöihin liittyvien aktiviteettien yhteydessä tärkeimmässä roolissa on asiakkaan tarpeisiin soveltuva esteetön infrastruktuuri rantautumispaikoissa. Pyörätuolilla liikkuvat matkailijat tarvitsevat rantautumispaikoilta pyörätuolirampein laiturille ja erityisen liikkuvan laiturirakenteen tukikaiteineen esimerkiksi kanoottiin tai soutuveneeseen nousemiseen.

Myös ratsastus on liikuntaesteisille soveltuva aktiviteetti. Onnistuneen luontokokemuksen lisäksi ratsastus harjaannuttaa myös erilaisia hyödyllisiä taitoja kuten tasapainoa. Myös ratsastusmahdollisuuden järjestäminen vaatii oikeanlaiset rakenteet hevosen selkään nousemiseksi. (Lundell 2005). Niin ikään kävely tai pyörätuolilla liikkuminen tasaisiksi ja kaltevuudeltaan vähäisiksi suunnitelluilla poluilla tai pitkospuilla soveltuu liikuntaesteisten luontokokemuksen toteuttamiseksi. Lundellin (2005) mukaan sopiva pituus esteetömälle luontopolulle on 300–1 500 metriä. Luontokokemuksen kannalta tärkeää on säilyttää polun ympäristön luonto mahdollisimman alkuperäisenä, vaikka esteetön polku itsessään vaatii suuria ympäristön muokkaustoimia.

4.3 Vanhenevat suuret ikäluokat tarvitsevat esteettömiä palveluja

Ihmisten keski-ikä nousee kaikkialla länsimaissa. Tällä hetkellä yksi kymmenestä kansalaisesta on yli 60-vuotias. Vuoteen 2050 mennessä arvioidaan jo joka viidennen ihmisen olevan yli 60-vuotias ja vuoteen 2150 mennessä jopa joka kolmannen. Samanaikaisesti vanhempi ikäluokka vanhenee entisestään ja itse asiassa kaikkein vanhimpien (yli 80-vuotiaat) ikäryhmä on vanhas-ta ikäpolvesta kaikkein nopeimmin kasvava osuus. (United Nations... 2003). Suomessa noin 16 prosenttia väestöstä on yli 65-vuotiaita. Vuoteen 2040 mennessä yli 65-vuotiaiden ikäryhmän arvioidaan kasvavan 27 prosenttiin, joten merkittävää kasvua vanhempien ihmisten osuudessa on odotettavissa Suomessakin lähitulevaisuudessa (Tilastokeskus 2005).

Vanhempien ikäluokkien suhteellisen osuuden kasvaessa, voidaan ennustaa laadukkaiden ja esteettömien hyvinvointi- ja virkistysmatkojen kysynnän kasvavan. Eläkeläisillä on varaa ja ennen kaikkea aikaa käyttää hyväkseen matkailupalveluja. Vanhemman ikäluokan matkailijat tarvitsevat monesti liikkumista helpottavia rakenteita kuten rampeja ja esteettömiä luontopolkuja. Vanhat ikäpolvet ovat myös entistä valveutuneempia ja laatumietoisempia ja osaavat vaatia ja arvostaa laadukkaasti toteutettua, juuri heille räätälöityä ja soveltuvaa palvelua. Valveutuneita vanhemman ikäluokan matkailijoita palveltaessa kohteen fyysisten elementtien lisäksi myös erilaiset elävöittämissä keinot ja sisältöjen sekä merkitysten luominen esimerkiksi historiaa tai perinteitä hyväksi käyttäen tulevat tärkeämmäksi matkailussa. Luontomatkailukohteilla on haasteena miettiä min-käläisiä esteettömiä palveluita tämän varsin potentiaalisen, vakavaraisen, aktiivisen ja kasvavan senioriryhmän houkuttelemiseksi tarjotaan. (Eagles 2004).

5 Yhteenveto: Miksi esteettömyys on yhä tärkeämpää?

Esteettömyys mielletään yleisesti vain liikuntaesteisiä koskevaksi asiaksi. Vaikka liikuntaesteisten huomioiminen luontomatkailukohteiden kehittämisessä itsessään on ensiarvoisen tärkeä asia, tämän artikkelin tarkoitus on tähdentää, että esteettömyys koskettaa kaikkia matkailijoita, ei vain liikuntaesteisiä. Esteettömyyttä on niin kohteen ulkopuolella kuin sen sisälläkin olevan informaation ja palveluiden saatavuus ja opasteiden selkeys. Nykypäivän matkailija arvostaa laatua ja tiedon saannin helppoutta. Internet on jatkuvasti kasvava tiedonhakukanava ja sen myötä matkailukohteille entistä tärkeämpi markkinointiväline. Esteettömyyden kokonaisvaltainen suunnittelu lähtee verkkopalvelun toteuttamisesta niin, että matkailijan on sieltä helppo löytää etsimänsä kohteeseen liittyvä informaatio ilman, että hänen täytyy etsiä haluamansa tieto useasta eri lähteestä.

Kohteen esteettömyyttä on selkeä ja helposti saavutettava informaatio kohteen palveluista ja ominaisuuksista. Hyvin suunniteltu kohde on selkeä ja siellä on helppo liikkua sekä löytää etsimänsä. Esteettömässä kohteessa on tietenkin otettu huomioon myös liikuntaesteisten tarpeet. Pysyvästi liikuntaesteisten henkilöiden lisäksi myös lievemmistä ja tilapäisistä esteistä kärsivät sekä vanhenevat suuret ikäluokat tarvitsevat omia tarpeitaan vastaavia esteettömiä palveluita jatkuvasti kasvavassa määrin. Ensiarvoisen tärkeää on saattaa esteettömyystietoutta yrittäjille ja matkailukohteiden suunnittelussa mukana oleville, sillä turhan monelle alalla toimivalle esteettömyys on edelleen uusi ja outo asia. Esteettömyys on nykypäivänä hyvä mittari palveluiden yleisestä laadusta ja siitä kuinka hyvin yrittäjä huomioi erilaiset asiakkaansa. Näin ollen esteettömyys on myös markkinoinnin ja kohteen imagon kannalta merkittävä asia pohdittavaksi.

Kirjallisuus

- Borg, P., Aaltonen T. & Rinkinen T. 1998. Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia. Erityisryhmien luontoliikunta: Vammaismatkailun fyysiset ja asenteelliset puitteet. Kestävän matkailun raportteja 6. Matkailun osaamiskeskus, Savonlinna.
- Eagles, P. 2004. Trends Affecting Tourism in Protected Areas. Julkaisussa: Sievänen T., Erkkonen, J., Jokimäki, J., Saarinen, J., Tuulentie, S. & Virtanen, E. (toim.). Policies, methods and tools for visitor management. Proceedings of the Second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected areas, June 16–20, 2004, Rovaniemi, Finland. Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 2: 17–25.
- Lundell, Y. 2005. Access to the forests for disabled people. Swedish National Board of Forestry Report 1/2005. JV, Jönköping.
- Mutikainen, I. 2005. Accessibility of nature. A study of the BIRD project areas in Finland. University of Joensuu, Savonlinna Institute for Regional Development and Research. http://www.eurowetlands.org/adm/documents/Accessibility_of_Nature.pdf, 29.1.2007.
- Mutikainen, I. & Ristolainen K. 2005. Esteetöntä luontoliikuntaa. Palvelutarvekartoitus Kangassaaren esteettömistä luontoliikuntapalveluista. Suomen MS-liiton raporttisarja n:o 9.
- Pühretmair, F. 2004. It's time to make eTourism accessible. Julkaisussa: Miesenberger, K., Klaus, J., Zagler, W. & Burger, D. (toim.). Computer Helping People with Special Needs. Proceedings of 9th International Conference, ICCHP 2004, Paris, France, July 7–9, 2004. s. 272–279.
- Tilastokeskus. 2005. Suomi lukuina: Väestö. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html, 29.1.2007.
- United Nations / Division for Social Policy and Development. 2003. Ageing – The ageing of the world's population. <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/ageing/agewpop.htm>, 29.1.2007.
- Verhe, I. 1994. Esteettä luontoon liikkumaan. Ulko- ja luontoliikuntapaikkojen soveltuminen liikkumisesteisille. Painatuskeskus Oy, Helsinki.
- Vesänen-Nikitin, I. 2000. Esteetön matkakeskus. Liikenneministeriön julkaisuja 9/2000. Edita, Helsinki.